

ΒΙΒΛΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ηξερα, προτού ακόμα το διαβάσω, ότι το βιβλίο του **Ηλία Κούβε-λα** *Ιχνηλατώντας τα μονοπάτια του εγκεφάλου και του νου* (εκδ. Καστανιώτη) περιείχε κάποια καινούργια κείμενα και ορισμένα παλαιότερα, προσεκτικά ξαναδουλεμένα και επικαιροποιημένα. Γνωρίζω βέβαια τον συγγραφέα και τη φροντίδα που έχει βάλει στα κείμενα αυτά, που αντανakλούν την πορεία – ερευνητική και προσωπική – μιας ολόκληρης ζωής. Γνωρίζω επίσης και το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο, καθώς, όπως ο Κούβελας, ερευνώ και διδάσκω περί νευροεπιστήμης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό εδώ και πολλά χρόνια και συμμετέχω συχνά σε εκδηλώσεις επικοινωνίας της επιστήμης. Με αυτές τις ιδιότητες υπογράφω και το παρόν κείμενο.

Ο συγγραφέας και το έργο

Δυο λόγια πρώτα για τον συγγραφέα. Ομότιμος καθηγητής Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας, εξαιρετικός πανεπιστημιακός δάσκαλος και ιδιαίτερα αγαπητός στους/στις φοιτητές/φοιτήτριες. Καταξιωμένος ερευνητής και διευθυντής εργαστηρίου για πολλά χρόνια, με σημαντικές δημοσιεύσεις στη βασική έρευνα, αλλά και ενεργό ρόλο στην επικοινωνία της επιστήμης ή – καλύτερα – στην επικοινωνία της επιστημονικής περιπέτειας. Όπως θα διαπιστώσουν όσοι διαβάσουν το βιβλίο, ο Κούβελας είναι άνθρωπος με βαθιά μόρφωση σε πολλούς τομείς και με μια σημαντική ικανότητα: να φτιάχνει γέφυρες μεταξύ διαφορετικών γνωστικών πεδίων.

Αυτή του η ιδιότητα, σε συνδυασμό με το πραγματικό μεράκι που έχει για το αντικείμενό του, κάνει το βιβλίο τόσο ιδιαίτερο. Και το αντικείμενο δεν είναι μόνο τα δεδομένα για το πώς λειτουργεί ο εγκέφαλος και πώς αυτή η λειτουργία μπορεί να παράγει τον νου. Είναι βέβαια και αυτά, αλλά είναι και κάτι γενικότερο: η όλη πορεία, η διαδρομή που έγινε και εξακολουθεί να γίνεται στην έρευνα, οι άνθρωποι που την επηρέασαν, οι συνθήκες μέσα στις οποίες το έκαναν, οι δυσκολίες που συνάντησαν, οι αναπάντεχες ανακαλύψεις, οι εκλεκτικές συγγένειες. Γι' αυτό χρησιμοποιώ τον όρο «περιπέτεια». Νομίζω έτσι το αντιλαμβάνεται και ο συγγραφέας.

Επομένως, το βιβλίο έχει διπλή υπόσταση: από τη μια πρόκειται για μια συγκροτημένη και γοητευτική παρουσίαση των ζητημάτων που συζητούνται σήμερα στις επιστήμες του εγκεφάλου και του νου. Αλλά ταυτόχρονα είναι και μια ξενάγηση του πώς ξεκίνησαν και πώς εξελίχθηκαν αυτές οι ιδέες. Για να κάνει αυτό το ταξίδι, επιστημονικό και προσωπικό, ο συγγραφέας πάει πίσω στον χρόνο, όσο χρειάζεται κάθε φορά. Άλλοτε πηγαίνει πίσω δύο-τρεις δεκαετίες, όταν, λ.χ., ξεκίνησε η απεικόνιση του ανθρώπινου εγκεφάλου εν λειτουργία, που δημιούργησε την ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να καταγράφουμε ζωντανά τη δραστηριότητα των εγκεφαλικών δικτύων και να καταλαβαίνουμε πώς – ή ακόμα και τι – σκεφτόμαστε. Ή μπορεί να επιστρέφει στους μελετητές του 19ου αιώνα, που έβαλαν τις βάσεις όσων ξέρουμε σήμερα: στον *Ραμόν Ι Καχάλ* που περιέγραψε τη δομή και τη συνδεσμολογία των νευρικών κυττάρων ή τους *Γουίλιαμ Τζέιμς* και *Βίλχελμ Βουντ*, που έφτιαξαν τα πρώτα εργαστήρια πειραματικής ψυχολογίας και συνέβαλαν στην αυτονομισή της από τη φιλοσοφία. Ή μπορεί να φθάνει ως την εποχή του αιγυπτίου βασιλιά *Ψαμμήτιχου* ή και στους προγόνους των

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ: ΣΙΣΣΥ ΜΟΡΦΗ

Μια ξενάγηση στα μυστήρια του εγκεφάλου

Το βιβλίο του Ηλία Κούβελα αποτελεί μια εμπειριστατωμένη και προσιτή περιπλάνηση στα μονοπάτια του ανθρώπινου νου

Της Ειρήνης Σκαλιόρα

σύγχρονων ανθρώπων, τους Homo Habilis και Homo Erectus.

Το κείμενο ως συνομιλία

Το βιβλίο έχει 37 αυτόνομα κεφάλαια που μπορούν να διαβαστούν με οποιαδήποτε σειρά καθώς η κατανόησή τους δεν απαιτεί γνώσεις που αναπτύχθηκαν νωρίτερα. Το καθένα είναι αφιερωμένο σε ένα συγκεκριμένο ερώτημα/ζήτημα, όπως: πού εντοπίζεται η αρχή του ανθρώπινου είδους και τι γνωρίζουμε για τον εγκέφαλο των πρωτόγονων ανθρώπων· πώς οι εμπειρίες του καθενός, και ιδιαίτερα οι πρώιμες εμπειρίες, δομούν τον εγκέφαλο και τη συμπεριφορά – ή, αλλιώς, πώς γινόμαστε σταδιακά ο εαυτός μας· τι είναι ο πόνος και τα συναισθήματα· τι είναι η γλώσσα και πώς γίνεται να την έχουμε μόνο οι άνθρωποι, ποια η σχέση νευροεπι-

στήμης και ψυχανάλυσης· σε τι συνίσταται η ελευθερία της βούλησης· τι είναι η ευγονική και πώς εκφράστηκε στις διάφορες εποχές κ.ο.κ. Επιπλέον, στα περισσότερα κεφάλαια υπάρχουν παραπομπές σε άλλες ενότητες, όπου μπορεί να παρουσιάζονται συγγενικά θέματα ή αναφορές στους ίδιους ανθρώπους, δημιουργώντας αυτό που ανέφερα πριν: γέφυρες.

Μια σημαντική αρετή του βιβλίου είναι ότι διαβάζεται σαν συνομιλία με τον συγγραφέα. Ο Κούβελας γράφει όπως τον φαντάζομαι να κάνει μάθημα στους/στις φοιτητές/φοιτήτριές του: με σεβασμό προς τον αναγνώστη και με διάθεση να αναρωτηθεί και να προβληματιστεί. Δεν δίνει μασημένη τροφή· το διάβασμα του βιβλίου απαιτεί συγκέντρωση, αλλά οι συγκεντρωμένοι αναγνώστες θα ανταμειφθούν πλουσιοπάροχα, γιατί θα καταλάβουν πώς

Ο Ηλίας Κούβελας γράφει με σεβασμό προς τον αναγνώστη, χωρίς να του δίνει μασημένη τροφή και με διάθεση να αναρωτηθεί και να προβληματιστεί

ΗΛΙΑΣ Δ. ΚΟΥΒΕΛΑΣ

Ιχνηλατώντας τα μονοπάτια του εγκεφάλου και του νου

Εκδόσεις Καστανιώτη, 2024, σελ. 464, τιμή 18 ευρώ

εξελίχθηκαν οι ιδέες, πώς φθάσαμε εδώ και τι εμπόδια έπρεπε να ξεπεραστούν στην πορεία.

Παρά την πολυθεματικότητα, υπάρχουν κάποιες σταθερές που διατρέχουν όλα τα κείμενα. Μία εξ αυτών είναι η εξελικτική και αναπτυξιακή θεώρηση ή, αλλιώς, η θέση πως για να κατανοήσουμε τον άνθρωπο του σήμερα, τη συμπεριφορά του και τις νοητικές λειτουργίες του πρέπει να μελετήσουμε (α) την εξέλιξη του εγκεφάλου του και τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτή έγινε και (β) τις εμπειρίες του κάθε οργανισμού κατά την ανάπτυξή του. Εδώ παρουσιάζεται το ενδιαφέρον θέμα της ευπλαστότητας του εγκεφάλου και της κληρονομικότητας των επιγενετικών αλλαγών. Η άλλη σταθερά που διαφαίνεται στη σκέψη του συγγραφέα είναι η πίστη στον ορθό λόγο ως μέσο κατανόησης του κόσμου και του ανθρώπου μέσα σε αυτόν.

Μυθιστορηματική περιπλάνηση

Αν πρέπει να διαλέξω ένα κεφάλαιο, το αγαπημένο μου είναι το τελευταίο. Όπως και ορισμένα άλλα, έχει γραφτεί ειδικά για τις ανάγκες του βιβλίου και είναι μια γοητευτική περιπλάνηση στους σημαντικότερους σταθμούς της ιστορίας αυτού που σήμερα θα λέγαμε νευροεπιστήμη. Ξεκινώντας από τον *Τζορντάνο Μπρούντο* (που κάρηκε στην πυρά επειδή υποστήριξε μια ενιαία θεώρηση του κόσμου και την αδιαίρετη υπόσταση της ύπαρξης) μέχρι τη σύγχρονη επιστήμη του εγκεφάλου και του νου. Και αυτή η περιπλάνηση γίνεται με μυθιστορηματικό τρόπο, περνώντας από τον *Σπινόζα*, τον *Φρόντ* και τους συμπεριφοριστές ψυχολόγους, ακόμα και τον *Λέοναρντ Κοέν*, με έναν τρόπο που αναδεικνύει συνδέσεις και συγγένειες που ακόμα και όσοι/όσες γνωρίζουμε το πεδίο μπορεί να μην είχαμε εντοπίσει και που είναι συχνά σαν μια ιστορία που θες να δεις τι θα γίνει παρακάτω.

Έχοντας λοιπόν κάνει αυτό το ταξίδι στον χρόνο και έχοντας έτσι καταλήξει στην λεγόμενη meta-cognition ή, αλλιώς, στο «συλλογίζεσθαι-επί-του-σκέπτεσθαι» ως το κατ' εξοχήν ανθρώπινο χαρακτηριστικό, το βιβλίο ολοκληρώνεται με τη φράση «σε τελική ανάλυση, η μετα-γνωστική σκέψη μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία νοητικών αναπαραστάσεων όπου ο εαυτός δεν είναι το επίκεντρο του κόσμου». Το μόνο που θα μπορούσα να προσθέσω σε αυτό είναι: Αμήν.

Η κυρία **Ειρήνη Σκαλιόρα** είναι καθηγήτρια Γνωσιακής Επιστήμης στο ΕΚΠΑ, συνεργαζόμενη ερευνήτρια του Εργαστηρίου Νευροφυσιολογίας στο Ιδρυμα Ιατροβιολογικών Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών.